

Langas – akis

DAINIUS RAZAUSKAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

dainius.razauskas@lnkc.lt

Straipsnis tęsia ir papildo ankstesnį „Kūnas – namas, šventykla, pilis, miestas, pasaulis“, paskelbtą 2019 metų 2-ajame *Sovijaus* numeryje (p. 10–29). Jame, remiantis įvairių tradicijų duomenimis (tautosakos, mitologijos, etnografijos, religinių tekstų, kalbotyros, taip pat autorinės literatūros pavyzdžiais), buvo nagrinėjami vaizdiniai, kuriuose namas prilyginamas žmogaus kūnui ir atvirksčiai – žmogaus kūnas namui (į palyginimą įtraukiant ir kitos paskirties bei kito masto statinius, kaip šventykla, pilis, miestas). Suprantama, nagrinėti vaizdiniai apėmė ir atskirų namo dalių prilyginimą atitinkamoms žmogaus kūno dalims (ir atvirksčiai). Tik vienas ypatingas atvejis – homologija tarp namo ir žmogaus akies – buvo atspindėtas neproporcingai menkai. Taip pasielgta sąmoningai dėl šios homologijos išskirtinumo, lyg ir savaime suprantamumo ir itin gausių ją liudijančių duomenų, reikalingų atskiro straipsnio. Dabartinis straipsnis tam ir skirtas: čia kaip tik bus nagrinėjami vaizdiniai, kuriuose namo langas prilyginamas žmogaus akiai (pirmoje straipsnio dalyje) ir atvirksčiai – žmogaus akis langui (antroje dalyje). Kaip matyti, skirtingų tradicijų duomenys vėlgi papildo vieni kitus ir sklandžiai sugula į vientisą paveikslą, taip pakartotinai pabrėždami lyginamųjų tyrimų svarbą. Tokiame vientisame paveiksle tik ir atskleidžia savo reikšmę baltiškieji duomenys.

Esminiai žodžiai: langas – akis, žmogaus kūnas – namas, mitinis pasaulėvaizdis, lyginamoji mitologija.

Langas = akis

Jau buvo galima pastebėti, kad namo langas žmogaus akiai prilyginamas neretoje mįslėje iš tų, kuriose visas namas prilyginamas žmogaus kūnui: *Akmens kojos, medžio liemu, stiklo a k y s, šiaudų kepurė; Sėdi senelė su akmeninėm kojom, su medžio liemeniu, su šiaudų kepeliusu, su stiklo a k i m; Akmens kojos, medžio liemu, stiklo a k y s, šiaudų kepurė, ant tos kepurės senis sėdi ir pypkę rūko; Liemu medinis, a k y s stiklinės, kepurė šiaudinė, o ant kepurės sėdi senis ir rūko liulka; Kojos akmeninės, liemu*

*medinis, galva šiaudinė, a k y s stiklinės; Kojos akmens, liemu medžio, a k y s stiklo, kepurė šiaudų; Stiklo a k y s graudžiai žiūri, kad šiaudinė jo kepurė ir pan.*¹ Namą kūnui prilyginančiose artimiausių mūsų kaimynų bei giminaičių latvių ir gudų mįslėse langas paprastai neminimas.

Ištisas pluoštas mįslių, be to, ir latvių bei gudų, kaip jokią kitą namo ir žmogaus kūno dalį, atskirai langą prilygina akiai.

¹ Žr. Razauskas, D. Kūnas – namas, šventykla, pilis, miestas, pasaulis. *Sovijus: Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019, t. 7, Nr. 2, p. 10–11.

Lietuvių su įminimu „langas“: *Dieną naktį žiūri, niekad neužmiega*²; *Žiūri dieną, žiūri naktį, tik nieko nemato*³; *Dieną ir naktį neužsimerkia*⁴; *Dieną ir naktį išplėtęs akis*⁵. Dar štai sudėtinė: *Vienas laukia dienos, kitas laukia nakties, o trečias dieną naktį žiūri a k i s išplėtęs* = l o v a, d u r y s, l a n g a s⁶.

- 2 *Lietuvių tautosaka, V: Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968, 573, Nr. 6646; *Lietuvių mįslės: Rinktinė*. Sudarė ir parengė Aelita Kemsminienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018, 101, T 97 (B1); *Mįslių skrynelė: 3000 lietuvių mįslių ir minklių*. Sudarytojas Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2002, 64; žr. Vyšniauskaitė, A. *Lietuvio namai*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1999, 124; Невская, Л. Г. Дом в литовской загадке (параллели к балканским текстам). *Balkanica: Лингвистические исследования*. Москва: Наука, 1979, p. 223.
- 3 *Lietuvių tautosaka, V: Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968, 573, Nr. 6643; *Mįslių skrynelė: 3000 lietuvių mįslių ir minklių*. Sudarytojas Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2002, 64; žr. Невская, Л. Г. Дом в литовской загадке (параллели к балканским текстам). *Balkanica: Лингвистические исследования*. Москва: Наука, 1979, 223; Mažiulis, A. Dusetų krašto statyba ir jos papročiai. *Gimtasai kraštas*. Šiauliai, 1937, Nr. 1 (13), 17.
- 4 Stundžienė, B. Smulkioji tautosaka Kazimiero Šaulio veikalė „Juodžiūnų tarmė“. *Tautosakos darbai*, II (IX). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993, 166, kalba mano subendrinta.
- 5 *Lietuvių tautosaka, V: Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968, 573, Nr. 6645; *Lietuvių mįslės: Rinktinė*. Sudarė ir parengė Aelita Kemsminienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018, 100, T 97 (A1); *Menu mįslę keturgyslę: Lietuvių liaudies mįslės*. Paruošė K. Grigas. Vilnius: Vaga, 1970, 91, Nr. 600; LpMS: 63; žr. Невская 1979: 223.
- 6 *Atvažiuoja Kalėdos: Advento-Kalėdų papročiai ir tautosaka*. Sudarė Nijolė Marcinkevičienė, Eugeni-ja Venskauskaitė. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2000, 172.

Prie lietuviškųjų pirmiausia šliejasi gudiškos: *Як удзень, так і ўночы – усё тья вочы* „Tiek dieną, tiek naktį – vis tos pat akys“; *Ці ўдзень, ці ўначы, вываліўшы бельмачы* „Tiek dieną, tiek naktį išvertęs veizolus“; *Побач стаяць, на вуліцу глядзяць, а сябе ніколі не бачаць* „Greta stovi, į gatvę žiūri, o savęs niekad nemato“⁷. Ir atitinkamos sudėtinės: *Адзін кажа: «Світай, божа»*. *Другі кажа: «Змяркай, божа»*. *А трэці кажа: «Як удзень, так уночы – вытрашчыўшы вочы»* „Vienas sako: ‘Šviski, Dievė’. Antras sako: ‘Temki, Dievė’. O trečias sako: ‘Tiek dieną, tiek naktį – išpūtęs akis’“; *Адзін кажа: «Світай, божа»*. *Другі кажа: «Не дай, божа»*. *Трэці кажа: «А мне ўсё роўна: як удзень, так і ўночы, стаю вытрашчыўшы вочы»* „Vienas sako: ‘Šviski, Dievė’. Antras sako: ‘Neduok, Dievė’. Trečias sako: ‘O man vis vien: tiek dieną, tiek naktį stoviu išpūtęs akis’“ = patalas (guolis), durys, langas⁸.

Latvių: *Melna sieva, glāžu acis* „Juoda moteris, stiklinės akys“ = namas; *Vilka (v. Āža) acs sienā* „Vilko (var. Ožio) akis sienoje“ = langas⁹.

Rusų mįslė *Стоит Фекла, глаза мокры* „Stovi Teklė, akys šlapios“ = langai¹⁰ veikiau mena visą namą ar cerkvę, prilygintą moteriai, tačiau langai joje pri-

- 7 *Загадки*. 2-е издание, выпраўленае і дапрацаванае. Складнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. Мінск: Беларуская навука, 2004, 218, Nr. 2316–2318.
- 8 *Загадки*. 2-е издание, выпраўленае і дапрацаванае. Складнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. Мінск: Беларуская навука, 2004, 225, Nr. 2107, 2408.
- 9 *Latviešu tautas mīklas: Izlase*. Sastādījusi A. Ancelāne. Rīgā: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1954, 142, Nr. 1339, 1340.
- 10 *Загадки*. Издание подготовила В. В. Митрофанова. Ленинград: Наука, 1968, 99, Nr. 3100.

lyginti akims išskirtinai kaip pagrindinis „tapatybės“ požymis. Užtat ir rusų pasakos herojus į raganos trobelę ant vištos kojelės kreipiasi: *Избушка, избушка, повернись к лесу глазами, а ко мне воротами* „Trobele trobele, pasisuk į mišką akimis, o į mane durimis“¹¹. Pagal tokio pobūdžio pavartojimus, būdingus ir šnekamajai kalbai, žodžiui *глаз* ‘akis’ tiesiog priskirta reikšmė ‘langas fasadinėje namo pusėje’ (beje, ‘fasadinė’ rusiškai – *лицевая*, pažodžiui ‘veidinė’)¹².

Kad ir netiesiogiai, langą akiai prilygina ukrainiečių minklė: *Що без очей плаче?* „Kas be akių verkia?“ = langas¹³. O rumunų minklė – visai tiesmukai: *Care sînt ochii casei?* „Kas yra namo akys?“ = langai; savo ruožtu mįslė „stiklinės jo akys, mediniai jo antakiai“ mena namą¹⁴.

Langai prilyginami akims visuotinai ir nuo seno, matyt, nuo pat jų atsiradimo. Ryškiausiai tai rodo patys lango pavadinimai įvairiose kalbose. Antai slavų **okъno* ‚langas‘ yra tiesioginis priesagos -*ъno* vedinys iš **oko* ‚akis‘¹⁵. Ang. *window* ‚langas‘ – skolinys iš

senovės skandinavų lango pavadinimo *vin-dauga*, pažodžiui ‚vėjo akis‘¹⁶. Patys senovės anglai langą vadino *ēagbyrel*, atitinkamai vid. ang. *eythurl*, pažodžiui – ‚akies skylė‘ ar ‚akiduobė‘¹⁷ (nes seniausi langai dar nebuvo

русского языка. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, III. Санкт-Петербург: Азбука, 1996, 128; Черных, П. Я. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, I. Москва: Русский язык, 1999, 594; Derksen, R. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill, 2008, 365; Buck, C. D. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949, 470, Nr. 7.25.5; žr. *Мифы народов мира: Энциклопедия*. Главный редактор А. С. Токарев, II. Москва: Советская энциклопедия, 1982, 250; gyšium su lango reikšme papročiuose plg. Альберт Кашфуллович Байбурун. К описанию структуры славянского строительного ритуала. *Текст: семантика и структура*. Москва: Наука, 1983, 219.

11 Топоров, В. Н. К символике окна в мифопоэтической традиции. *Балто-славянские исследования* 1983. Москва: Наука, 1984, 168.

12 Журавлев, А. Ф. *Язык и миф: Лингвистический комментарий к труду А.Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу»*. Москва: Индрик, 2005, 119.

13 *Народні загадки*. Упорядкування Миколи Дмитренка. Київ: Редакція часопису „Народнознавство“, 2003, 69.

14 Цивьян, Т. В. Дом в фольклорной модели мира (на материале балканских загадок). *Труды по знаковым системам, X: Семiotика культуры*. Тарту: Тартуский государственный университет, 1978, 70.

15 *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*. Под редакцией О. Н. Трубачева, XXXII. Москва: Наука, 2005, 47; Фасмер, М. *Этимологический словарь*

16 Klein, E. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier, 2003, 829; *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*. Edited by T. F. Hoad. Oxford: Oxford University Press, 2003, 542; Buck, C.D. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949, 470, Nr. 7.25.4; Vries, J. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: E. J. Brill, 1962, 665; žr. Фасмер, М. *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, III. Санкт-Петербург: Азбука, 1996, 128; *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*. Под редакцией О. Н. Трубачева, XXXII. Москва: Наука, 2005, 47; Топоров, В. Н. К символике окна в мифопоэтической традиции. *Балто-славянские исследования* 1983. Москва: Наука, 1984, 169; *Мифы народов мира: Энциклопедия*. Главный редактор А. С. Токарев, II. Москва: Советская энциклопедия, 1982, 250.

17 Buck, C. D. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949, 470, Nr. 7.25.4; Топоров, В. Н. К символике окна в мифопоэтической

įstiklinti). Kitas sen. anglų lango pavadinimas *ēagduru*, kaip ir gotų *augadaurō* bei sen. vok. aukš. *augatora*, yra sudurtinis iš ,akį ir ,duris‘ reiškiančių žodžių¹⁸, taigi pažodžiui būtų ,akių durys‘ ar, tiksliau, ,durys akims‘. Senovės iranėnų „Avestos“ kalbos langą reiškiantis žodis *raočana* (ir nau. persų *rōzan*) formaliai tiksliai atitinka sanskrito *locana* ,akis¹⁹. Pagaliau sanskrito *gr̥hākṣa* ,langas‘ pažodžiui yra tiesiog ,namo akis‘, o įprastesnis sanskritiškas lango pavadinimas *gavākṣa* pažodžiui yra ,jaučio‘ arba ,karvės akis²⁰. Dėl jo galima pridurti du dalykus. Pirma, latvių kalba tebeturi abu atitikmenis, *gova* ,karvė‘ ir *acs* ,akis‘, tad nesunku būtų

традиции. Балто-славянские исследования 1983. Москва: Наука, 1984, 169; žr. *Мифы народов мира: Энциклопедия*. Главный редактор А. С. Токарев, П. Москва: Советская энциклопедия, 1982, 250.

- 18 Lehmann, W. P. *A Gothic Etymological Dictionary*. Leiden: E. J. Brill, 1986, 48; Carl Darling Buck. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949, 470, Nr. 7.25.4.
- 19 Mayrhofer, M. *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, III. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1976, 113; Carl Darling Buck. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949, 470, Nr. 7.25.6.
- 20 *A Sanskrit-English Dictionary, etymologically and philologically arranged, with special reference to cognate Indo-European languages by Sir. Monier Monier-Williams*. New edition, greatly enlarged and improved with the collaboration of professor E. Leumann, professor C. Cappeller, and other scholars. Delhi: Motilal Banarsidass, 1999 (Oxford University Press, 1899), 362 ir 351; Buck, C. D. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949, 470, Nr. 7.25.6; žr. Coomaraswamy, A. K. *The Door in the Sky: Coomaraswamy on Myth and Meaning*. Selected and with a preface by Rama P. Coomaraswamy. Princeton: Princeton University Press, 1997, 217.

įsivaizduoti atitinkamą latvišką sudurtinį žodį. Antra, ši sanskritišką lango pavadinimą verta palyginti su gudų mįslėmis, cerkvė prilyginančiomis karvei, o cerkvės langus – karvės akims: *Стаіць карова бура, глядзіць з гурь, вочы шклянныя, рогі залатыя* „Stovi karvė žala, žiūri iš aukšto, akys stiklinės, ragai auksiniai“; *Карова бурая, вырасла старая. Рогі залатыя, вочы шклянныя* „Karvė žala, išaugo sena. Ragai auksiniai, akys stiklinės“; *Кароўка рабенька наелася кругленька, ножкі залатыя, вочкі шклянныя* „Karvutė margoji priėdė apvali, kojelės auksinės, akelės stiklinės“²¹. Kažkokiais panašiais vaizdiniais senovės indų tradicijoje remiantis ir tegalėjo atsirasti toks sanskritiškas lango pavadinimas.

Negana viso to, pasak Vladimiro Toporovo, „materialinės kultūros istorija leidžia kalbėti apie senovinius akies pavidalo langus, o tai sklandžiai įtinka į bendrą namo dalių prilyginimo žmogaus kūno dalims kontekstą“²².

Namas be langų lietuvių nuo seno pavadinamas *akla troba*, panašiai lango imitacija sienoje yra *aklas langas*, o ir tikri langai gali būti *aklai apskretę* (Ieva Simonaitytė)²³. Langus akims noriai prilygina lietuvių poetai. Jonas Juškaitis:

21 *Загадки*. 2-е издание, выпраўленае і дапрацаванае. Складнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. Мінск: Беларуская навука, 2004, 293–294, Nr. 315, 318, 319; žr. *Простонародныя загадки*. Собрал в Витебской губернии Н. Я. Никифоровский. Витебск, 1898, 7, Nr. 12.

22 Топоров, В. Н. К символике окна в мифопоэтической традиции. *Балто-славянские исследования* 1983. Москва: Наука, 1984, 172.

23 *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1956–2002, I, 74; žr. *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: Priežodžiai, patarlės, mįslės*. Paruošė Jurgis Lebedys. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, 87; Milkus, K. G. *Pilkainis: poezija, proza*. Vilnius: Vaga, 1990, 336.

*Čia augau. Atsimerkiantiems
Langams, tarytum guosčiau,
Rytais rاسas kaip verkiantiems
Vaikams akis nušluosčiau...*²⁴

Antano A. Jonyno *miega trobos akim atvirom, ir tik užuolaidų blakstienos matosi pro langą akinius*²⁵. Justino Marcinkevičiaus eilėraštyje „Naujas namas“ šis prisipažįsta: *Greit man akis įstiklins, / papils ant sienų spalvų*²⁶; o eilėraštyje apie seną apleistą namą „Gryčia“: *Jaugi šiomet langų akyse / ne prieš gerą buvo taip žalia...*²⁷ Panašiai Vaclovo Mikailionio „Apleista“ *Negyvais langais / Spokso pirkia / Kapinių pusėn*; arba tiesiog *Pirkios langai / Pro alyvas vis žiūri*²⁸.

Akis = langas

Kaip namo langai prilygsta žmogaus akims, taip žmogaus akys – namo langams. Visų pirma vėlgi mįslėse: *Vartai marmuriniai, langai kristoliniai, stogas šilkinis* = dantys, akys, plaukai²⁹ (čia ir visa galva mena namą). Paminėtina ir autorinė žemaičio Pranciškaus Brežinskio (1858–1911) mįslė: *I truoba par longus ijejės è par omžius nebišejės = Kas pro akis i galva ijët*,

*tas è pasëlëikt*³⁰. Taip pat latvių: *Divi mazi lodziņi pasauli valda* „Du maži langeliai pasaulį valdo“; *Divi mazi lodziņi, caur tiem visu pasauli redz* „Du maži langeliai, per juos visas pasaulis matyti“ = akys; *Suns guļ palodzē* „Šuo guli po langais“ = nosis³¹. Rusų: *Стоит хата (палата), кругом мохната, одно окно и то мокро* „Stovi troba (rūmai), aplinkui apžėlusis gaurais, vienu langu, ir tas pats šlapias“ = akis³² (gaurai = blakstienos). Juolab langams prilygsta akiniai: *Ha глазах окошки, а не видит ни крошки* „Ant akių langeliai, o nemato nė trupinėlio“³³. Akinius mena ir rumunų mįslė „langai, bet ne namo“³⁴.

Kartais su langais palyginamos didelės akys, pavyzdžiui: *Stirnus (tvirtas) vyras: pečiai kaip durys, akys kaip langai* (Varniai, Telšių

24 Juškaitis, J. *Dešimt žodžių jazmino žiedui*. Iš 1950–1981 metų eilėraščių. Vilnius: Vaga, 1984, 111.

25 Jonynas, A. A. *Tiltas ir kiti eilėraščiai*. Vilnius: Vaga, 1987, 30, 50.

26 Marcinkevičius, J. *Eilėraščiai, mažosios poemos*. Vilnius: Vaga, 1975, 113.

27 Marcinkevičius, J. *Vienintelė žemė*. Vilnius: Vaga, 1984, 16.

28 Mikailionis, V. *O mudu? Eilėraščiai*. Vilnius–Kaišiadorys: Printėja, 2010, 268, 271.

29 Minklė? Mįslė? Parinko Liudvikas Giedraitis. *Liaudies kultūra*, 1992, Nr. 3, 49; *Mįslių skrynelė: 3000 lietuvių mįslių ir minklių*. Sudarytojas Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2002, 159.

30 Iš Jono Brežinskio surinktos ir skelbtos tautosakos. Parengė Bronė Stundžienė. *Tautosakos darbai*, XLV. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, 109, Nr. 65.

31 *Latviešu tautas mīklas: Izlase*. Sastādījusi A. Ancelāne. Rīgā: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1954, 39, Nr. 52.a, b; 108, Nr. 859.

32 *Загадки русского народа: Сборник загадок, вопросов, притч и задач*. Составил Д. Садовников. Санкт-Петербург, 1876, 222, Nr. 1775.6; *Загадки*. Издание подготовила В. В. Митрофанова. Ленинград: Наука, 1968, 56, Nr. 1439; Худяков, И. А. *Великорусские загадки. Этнографический сборник*, VI. Санктпетербург, 1864, 45, Nr. 198; Афанасьев, А. Н. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, I. Москва: Современный писатель, 1995, I, 82.

33 *Пословицы русского народа: Сборник В. И. Даля*. Москва: Русский язык Медиа, 2004 (1862), 357.

34 Цивьян, Т. В. Дом в фольклорной модели мира (на материале балканских загадок). *Труды по знаковым системам*, X: Семиотика культуры. Тарту: Тартуский государственный университет, 1978, 70.

r.)³⁵. Kartais – mažos, pavyzdžiui, latvių: *Acis kā pirts lodziņi*, „Akys kaip pirties langeliai“³⁶.

Langams prilįgsta ir gyvūno akys, kaip latvių mįslėje: *Pelēka mājiņa, divi lodziņi; dienu nespīd, nakti spīd* „Pilka trobelė, du langeliai; dieną nespindi, naktį spindi“ = vilkas³⁷. (Prisiminkime, jog atvirktinėje latvių mįslėje langai buvo prilįginti vilko arba ožio akims.) O lietuvių žodžiu *langas* tiesiog yra priskirta reikšmė ‚akis (gyvulio)‘, remiantis pavyzdžiu: *Šitas arkllys yra vienu langu* (Raseiniai)³⁸.

Nors taip galima pasakyti ir apie žmogų: „Gervėčių apylinkėse devintą dešimtį pradėjęs senukas yra pasipasakojęs, kad jau menkai bemato – tik viena akimi: *E lungai jau nežibina. Vienų lungų jau išdaužiau, kap malkas kapojau...* [...] Užtat nenuostabu, kad žmogus, matantis viena akimi, guodžiamas: *Gryčiai užtenka ir vieno langgo.*“³⁹ Ir pagal tradicinį sapnų aiškinimą: *Jei sapnuosi gryčių be langų, žabalas paliksi*⁴⁰. Arba: *Išmušti langą – akies neteksi*⁴¹.

35 Vosyltė, K. *Palyginimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014, 230; *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1956–2002, XIII, 824.

36 *Latviešu sakāmvārdi un parunas: Izlase*. Sastādījusi E. Kokare. Rīgā: Latvijas PSA Zinatņu akadēmijas izdevniecība, 1957, 217, Nr. 4331.

37 *Latviešu tautas miklas: Izlase*. Sastādījusi A. Ancelāne. Rīgā: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1954, 306, Nr. 3545.

38 *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1956–2002, VII, 123; žr. VMVČ: 404; Невская 1979: 223.

39 *Vilką minim, vilkas čia: Lietuvių situaciniai posakiai*. Sudarytojos: Rasa Kašėtienė, Lilija Kudirkienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 404.

40 Višinskaitė, A. *Lietuvių liaudies sapnų aiškinimai ir pasakojimai apie sapnus: sandara, funkcionavimo specifiška, reikšmės*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007, p. 147.

41 *Atbėga elnias devyniaragis: Rožės Sabaliauskienės*

Iš XVI a. mus pasiekė atitinkamas mitologinis pavyzdys, tik ne sapno, o regėjimo. Štai kaip Lukas Davidas 1583 m. išleistoje vokiškoje „Prūsijos kronikoje“ pasakoja apie vienos Alenšteino (dab. Olštynas) prūsės susidūrimą su mitiniais barstukais, ar barzdukais: „...žiemos vakarą, kai mergos liubė gyvulius, ši moteris atsigulė ant ilgo apgręžto suolo, taigi kai ji tamsioje troboje viena gulėjo atmerktomis akimis, plačiai atsidarė trobos durys ir čion suėjo maži žmogiukai smailiomis kepurėmis, prie kurių buvo po melsvai degantį žibintėlį. Kiekvienas iš jų vedėsi, be to, po mažą moterį ar mergaitę, gražiai pasipuošusią. Jie iš eilės suėjo į trobą ir pradėjo čia šokti. Moteris, gulėdama ant ilgo suolo lentos, pro apgręžto suolo atramas stebėjo žmogiukus. Tuo metu vienas iš jų pamatė ją ir pasakė: ‘Užverk l a n g u s (*thue die Fenster zu*)’, bet moteris to nepadarė ir dar atidžiau stebėjo žmogiukus. Tada šis dar kartą pasakė: ‘Užverk l a n g u s’, bet moteris, nežinau, ar iš baimės, ar dėl drąsos, nesumerkė a k i ū (*thett die Augen nicht zu*) ir toliau nemirksėdama (*mit vnbewegeten Augen* – nejudančiomis a k i m i s) juos stebėjo. Tada šmėkla trečią kartą pasakė, jau vienam iš jų, kuris stovėjo arčiau suolo: ‘Priek ir užverk l a n g u s’. Tuoj pat šis žmogiukas priėjo prie moters ir pūstelėjo jai į a k i s, dėl ko vargšė sena moteris tuoj pat a p a k o.“⁴²

tautosakos ir etnografijos rinktinė. Sudarė ir parengė Pranė Jokimaitienė, Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1986, p. 394.

42 *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II: XVI amžius. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 200, II, 265, 294–295.

Neapsieina be akies-lango metaforos, žinoma, ir poezija. Oskaras Milašius: *Vos yeux sont les fenêtres nues et sans pensées* „Jūsų akys – tai nuogi ir beminčiai langai“⁴³. Bernanrdas Brazdžionis: *Norėtumei į mėlynąją daugą pažiūrėti – / Akių langai užvožti, užkalti*; dar: *Ir paskutinė nuodėmė pabudusi / Skausmu ir sielvartu užtvino akių langus*⁴⁴. Jonas Aistis: *Tik sielos atverti langai – mūsų akys / Netemsta niekad, niekad nedulkejama*⁴⁵. Antanas A. Jonynas: *ironiškom akim sužibę / pravirksta bundančių langai*⁴⁶; *kai akių languose atvertuos / du migdolai alyvos šakelė*⁴⁷. O Justino Marcinkevičiaus posmuose nebeatskiriamai tiek langai atstoja akis (jie mato), tiek akys – langus (nes kalbama juk apie žmogų):

*Dar gyvi. Dar mato tie langai,
pro kuriuos vaikystėj viskas tikra.
...Medžių šakos lyg ilgi nagai
visą naktį grabalioja stiklą.
[...]*

43 Milašius, O. *Poezija*. Vertė Valdas Pertauskas. Vilnius: Vaga, 1981, p. 114–115.

44 Brazdžionis, B. *Poezijos jaunatis*. Vilnius: Lietuvos kultūros fondas–Sietynas, 1989, p. 19, 46.

45 Aistis, J. *Katarsis*. Vilnius: Vaga, 1988, 294.

46 Jonynas, A. A. *Atminties laivas*. Vilnius: Vaga, 1981, p. 22.

47 Jonynas, A. A. *Parabolė*. Vilnius: Vaga, 1984, p. 24.

Literatūra ir šaltiniai

Aistis, Jonas. *Katarsis*. Vilnius: Vaga, 1988.

Atvažiuoja Kalėdos: Advento-Kalėdų papročiai ir tautosaka. Sudarė Nijolė Marcinkevičienė, Eugenija Venskuskaitė. Vilnius: Lietuvos liau-

dies kultūros centras, 2000.

Latviešu tautas mīklas: Izlase. Sastādījusi A. Ancelāne. Rīgā: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1954.

Brazdžionis, Bernardas. *Poezijos jaunatis*. Vilnius: Lietuvos kultūros fondas–Sietynas, 1989.

*Nes ir šiandien – vaikiškai, ilgai
dar žiūriu į viską pro jų stiklą.
Jie gyvi. Jie mato, tie langai.
Tik pro juos, deja, ne viskas tikra.*⁴⁸

Išvada

Abipusė akies-lango metafora šiaip jau gana žinoma, vargu ar atsirastų skaitytos, kurių ji nustebintų. Vis dėlto tai ji sukuria „vidinės“ erdvės jausmą, patį „vidaus“ įvaizdį, įgalina savo „vidų“ patirti kone apčiuopiamai: štai susigūžiu į save, atsitraukiu savin nuo to, kas prieš akis, ir mano akys virsta tarsu kambario langais, kurio kampe slepiuos; bet štai savajam kambariui prieinu prie lango, gal net priploju nosį prie stiklo, ir mano kambario langas sutampa su akimi, nustato jos akiratį. Taip nejučia randasi dar viena metafora: siela-kambarys. Tai ir neturi stebinti, prisiminus visą, irgi abipusę žmogaus-namo ir dar platesnę – žmogaus-statinio metaforą. Klausimas, ar išvis turėtume „vidų“, jei ne ši metafora – na, žinoma, įtraukiant ir patį pirmą apgyventą urvą, olą.

48 Marcinkevičius, J. *Eilėraščiai, mažosios poemos*. Vilnius: Vaga, 1975; Marcinkevičius, J. *Vėlyvo vėjo vėliavos: Eilėraščiai*. Vilnius: Alma litera, 2009, p. 26–27.

Iš Jono Brežinskio surinktos ir skelbtos tautosakos. Parengė Bronė Stundžienė. *Tautosakos darbai*, XLV. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013.

Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, II: XVI amžius. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius:

Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001. Buck, Carl Darling. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949.

Coomaraswamy, Ananda K. *The Door in the Sky: Coomaraswamy*

- on *Myth and Meaning*. Selected and with a preface by Rama P. Coomaraswamy. Princeton: Princeton University Press, 1997.
- Derksen, Rick. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill, 2008.
- Minklė? Mįslė? Parinko Liudvikas Giedraitis. *Liaudies kultūra*, 1992, Nr. 3.
- Menu mįslę keturgyslę: Lietuvių liaudies mįslės*. Paruošė K. Grigas. Vilnius: Vaga, 1970.
- Jonynas, Antanas A. *Atminties laivas*. Vilnius: Vaga, 1981.
- Jonynas, Antanas A. *Parabolė*. Vilnius: Vaga, 1984.
- Jonynas, Antanas A. *Tiltas ir kiti eilėraščiai*. Vilnius: Vaga, 1987.
- Juškaitis, Jonas. *Dešimt žodžių jazmino žiedui*. Iš 1950–1981 metų eilėraščių. Vilnius: Vaga, 1984.
- Latviešu sakāmvārdi un parunas: Izlase*. Sastādijusi E. Kokare. Rīgā: Latvijas PSA Zinatņu akadēmijas izdevniecība, 1957.
- Klein, Ernest. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier, 2003.
- Lietuvių mįslės: Rinktinė*. Sudarė ir parengė Aelita Kensminienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018.
- Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: Priežodžiai, patarlės, mįslės*. Paruošė Jurgis Lebedys. Vilnius: Valsitybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.
- Lehmann, Winfred P. *A Gothic Etymological Dictionary*. Leiden: E. J. Brill, 1986.
- Lietuvių kalbos žodynas, I–XX*. Vilnius, 1956–2002.
- Mįslių skrynelė: 3000 lietuvių mįslių ir minklių*. Sudarytojas Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2002.
- Lietuvių tautosaka, V: Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968.
- Marcinkevičius, Justinas. *Eilėraščiai, mažosios poemos*. Vilnius: Vaga, 1975.
- Marcinkevičius, Justinas. *Vienintelė žemė*. Vilnius: Vaga, 1984.
- Marcinkevičius, Justinas. *Vėlyvo vėjo vėliavos: Eilėraščiai*. Vilnius: Alma litera, 2009.
- Mažiulis, A. Dusetų krašto statyba ir jos papročiai. // *Gimtasai kraštas*. Šiauliai, 1937, Nr. 1 (13).
- Mikailionis, Vaclovas. *O mudu? Eilėraščiai*. Vilnius–Kaišiadorys: Printėja, 2010.
- Milašius, Oskaras. *Poezija*. Vertė Valdas Pertauskas. Vilnius: Vaga, 1981.
- Milkus, Kristijonas Gotlybas. *Pilkainis: poezija, proza*. Vilnius: Vaga, 1990.
- A Sanskrit-English Dictionary, etymologically and philologically arranged, with special reference to cognate Indo-European languages by Sir. Monier Monier-Williams*. New edition, greatly enlarged and improved with the collaboration of professor E. Leumann, professor C. Cappeller, and other scholars. Delhi: Motilal Banarsidass, 1999 (Oxford University Press, 1899).
- Mayrhofer, Manfred. *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, III. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1976.
- The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*. Edited by T. F. Hoad. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Razauskas, Dainius. Kūnas – namas, šventykla, pilis, miestas, pasaulis. *Sovijus: Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019, t. 7, Nr. 2.
- Atbėga elnius devyniaragis: Rožės Sabaliauskienės tautosakos ir etnografijos rinktinė*. Sudarė ir parengė Pranė Jokimaitienė, Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1986.
- Stundžienė, Bronė. Smulkioji tautosaka Kazimiero Šaulio veikalė „Juodžiūnų tarmė“. *Tautosakos darbai*, II (IX). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993.
- Višinskaitė, Asta. *Lietuvių liaudies sapnų aiškinimai ir pasakojimai apie sapnus: sandara, funkcionavimo specifika, reikšmės*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007.
- Vyšniauskaitė, Angelė. *Lietuvio namai*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1999.
- Vilką minim, vilkas čia: Lietuvių situaciniai posakiai*. Sudarytojos: Rasa Kašėtienė, Lilija Kudirkienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.
- Vries, Jan. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: E. J. Brill, 1962.
- Vosylytė, Klementina. *Palyginimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.

- Афанасьев, Александр Николаевич. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, I. Москва: Современный писатель, 1995.
- Байбурин, Альберт Кашфуллович. К описанию структуры славянского строительного ритуала. *Текст: семантика и структура*. Москва: Наука, 1983.
- Пословицы русского народа: Сборник* В. И. Даля. Москва: Русский язык Медиа, 2004 (1862).
- Журавлев, Анатолий Федорович. *Язык и миф: Лингвистический комментарий к труду А.Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу»*. Москва: Индрик, 2005.
- Загадки*. 2-е издание, выпраўленае і дапрацаванае. Складнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. Мінск: Беларуская навука, 2004.
- Загадки*. Издание подготовила В. В. Митрофанова. Ленинград: Наука, 1968.
- Народні загадки*. Упорядкування Миколи Дмитренка. Київ: Редакція часопису „Народознавство“, 2003.
- Мифы народов мира: Энциклопедия*. Главный редактор А. С. Токарев, II. Москва: Советская энциклопедия, 1982.
- Невская, Лидия Георгиевна. Дом в литовской загадке (параллели к балканским текстам). *Balkanica: Лингвистические исследования*. Москва: Наука, 1979.
- Простонародные загадки*. Собрал в Витебской губернии Н. Я. Никифоровский. Витебск, 1898.
- Загадки русского народа: Сборник загадок, вопросов, притч и задач*. Составил Д. Садовников. Санкт-Петербург, 1876.
- Топоров, Владимир Николаевич. К символике окна в мифопоэтической традиции. *Балто-славянские исследования 1983*. Москва: Наука, 1984.
- Фасмер, Макс. *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, III. Санкт-Петербург: Азбука, 1996.
- Иван Александрович Худяков. Великорусские загадки. *Этнографический сборник*, VI. Санктпетербург, 1864.
- Цивьян, Татьяна Владимировна. Дом в фольклорной модели мира (на материале балканских загадок). *Труды по знаковым системам, X: Семиотика культуры*. Тарту: Тартуский государственный университет, 1978.
- Черных, Павел Яковлевич. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, I. Москва: Русский язык, 1999.
- Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*. Под редакцией О. Н. Трубачева, XXXII. Москва: Наука, 2005.